

KOMENTARJI IN GLOSE

OB TEMI »RAZVITI-NERAZVITI«. Kdor je v zadnjih letih in mesecih pozorneje spremljal razvojne silnice, ki delujejo v kompleksu odnosov med gospodarsko razvitimi in razvijajočimi se državami, se je navzlic razširjajočemu se spoznanju o tem, kako globoko v strukturo mednarodnega življenja segajo učinki teh razločkov, in navzlic manifestativnim, a tudi stvarnim akcijam za tesnejšo povezavo med razvitim in nerazvitim polom sveta, verjetno kdaj znašel pred misljo, da je prizadevanje za kaj takega vsaj pri sedaj veljavni razvrstitvi političnih razmerij skoraj brezupno.

Ta misel zveni pesimistično, žal pa sloni na dokaj trdnih temeljih. Iz nje seveda ne gre trgati omejitve »pri sedaj veljavni razporeditvi političnih razmerij«; kadar razpravljamo o odnosu razviti — nerazviti, se namreč ukvarjamo z dolgoročnim, dinamičnim procesom in je treba tudi »razpored političnih razmerij« v svetovnem merilu pojmovati dinamično. A tudi če upoštevamo dialektično naravo tega razvoja, se soočamo s projekcijo, ki vsaj za prihodnjih nekaj let ne utemljuje pretirano optimističnega pričakovanja.

Zdi se mi, da je treba tu omeniti vsaj nekaj osnovnih značilnosti, ki prevladujejo v gospodarski podlagi totalnega družbenega odnosa, kakršnega dela razmerje med razvitimi in nerazvitimi. Izraz »totalni družbeni odnos« sem zapisal zato, ker se v razpravah o teh rečeh dostikrat izraža pojmovanje, da gre predvsem za neko izrazito gospodarsko, skoraj tehnično-ekonomsko vprašanje, ki ga je torej treba reševati z izrazito gospodarskimi sredstvi in politiko; ne pojmem pa tega odnosa v smislu pojma »le fait social total«, ki nam je znan iz Gurvitcheve sociologije. Prepričan sem namreč, da dela razloček med 70 in 2700 dolarji per capita narodnega dohodka v najmanj in najbolj razvitih predelih sveta temeljni kriterij, po katerem je treba v daljšem razdobju ocenjevati njihove medsebojne odnose: da sta per capita narodni dohodek in per capita energetska potrošnja tisti količini, ki po vsej verjetnosti kot rdeča nit segata v vse plasti družbenih struktur in odnosov ter tu bolj, tam manj neposredno odločata o njihovi naravi. To kajpada ni nič novega, le da se ta resnica v razpravah o temi razviti-nerazviti bodisi zaradi načelnih družbenih izhodišč bodisi zaradi ozirov, ki jih narekuje politična taktika, dostikrat skriva pod gostimi plastmi nekam tehnokratskega izrazoslovja.

Podlaga temu »totalnemu družbenemu odnosu« je torej tendenca iz zadnjih let, ki vse očitneje priča, da na svetu nastajajo trije sorazmerno zaprti gospodarski krogi, ki v grobem ustrezajo nekdanj predvsem politični delitvi na zahodne kapitalistične, socialistične in razvijajoče se države. Kar zadeva gospodarske stike med tistima krogoma, ki ju navadno označujemo s precej ohlapnima izrazoma Vzhod in Zahod, velja omeniti, da je njihov obseg po ocenah nekaterih strokovnjakov iz OZN vsaj tri- do štirikrat manjši, kakor pa bi spričo njunih potencialov in potreb lahko bil. Zveze med tako imenovanim Vzhodom in krogom razvijajočih se dežel so po burnem valu kreditov in drugih oblik pomoči, ki je v letih 1957—61 pljusnil v razvijajoči se svet, verjetno trčile ob notranje ovire, ki jih na Vzhodu omejujejo lastne razvojne potrebe pa oboroževalna in vesoljska tekma; zdaj se to sodelovanje razvija dosti bolj umirjeno. Posebno jasno in, lahko zapišemo, najbolj nevarno pa se razvijajo odnosi med visoko razvitimi industrijskimi državami na Zahodu ter nerazvitim svetom. Le-te velja zato označiti malce podrobneje.

Ta razvoj morda še najrazločneje osvetljujejo silnice, ki delujejo v mednarodni trgovini. Svetovna konferenca o trgovini in razvoju je leta 1964 dovolj jasno določila koncept, po katerem je »mednarodna trgovina motor gospodarskega razvoja«. V zadnjih petnajstih letih pa je delež razvijajočih se držav, v katerih prebiva več kot dve tretjini svetovnega prebivalstva, v svetovni trgovini padel od 35 na 25 odstotkov. Industrijske dežele so nerazvitim iztrgale prvenstvo celo pri izvozu živil, rud in kovin, ki so tradicionalni in pri sedanjem stanju ter razvoju na svetovnem trgu skoraj edino možen vir njihovega eksportnega dohodka. Pri izvozu industrijskih surovin kmetijskega izvora sta deleža razvitih in nerazvitih zdaj skoraj enaka, verjetno pa bodo razviti kmalu prevzeli vodstvo. Težišče stikov med razvitimi in nerazvitimi se spričo tega spet počasi premika od trgovine k financiranju, h kreditom, katerih tok gre iz presežkov v razvitem svetu v razvojne, žal, pa velikokrat tudi v neposredno potrošne potrebe nerazvitih. Razvijajoče se države so skupaj zadolžene za približno 40 milijard dolarjev; v povprečju požirajo odplačila in obresti kakih petnajst odstotkov njihovih izvoznih dohodkov. Pri tem pa skupna vsota teh kreditov in drugih oblik pomoči zdaj letno ne presega 6 milijard dolarjev (a propos: svetovni stroški za vojaške potrebe znašajo približno 180 milijard dolarjev). Če naj bi per capita narodni dohodek v razvijajočih se državah naraščal za štiri do pet odstotkov letno, bi morali obseg te pomoči petkrat povečati; a tudi pri takem naraščanju narodnega dohodka nerazviti še daleč ne bi pričeli »dohitevati« razvitih, pač pa bi komaj »dosegli« njihov razvojni tempo, medtem ko bi se absolutna razlika še zmerom večala.

Enostransko odvisnost razvijajočih se držav osvetljujejo naslednji podatki:

nerazvite države so leta 1952 pošiljale v razvite 74,7 odstotka svojega izvoza, leta 1963 pa 77,6 odstotkov. Trgovina med samimi nerazvitimi državami je leta 1952 zajemala 25,3 odstotka vsega njihovega izvoza, leta 1963 pa le še 22,4 odstotka;

razvite države so leta 1952 pošiljale v nerazvite 29,4 odstotka svojega izvoza, leta 1963 pa 23 odstotkov. Trgovina med samimi razvitimi državami je leta 1952 zajemala 70,6 odstotkov vsega njihovega izvoza, leta 1963 pa že 77 odstotkov.

Ze iz teh gibanj je razvidno, kako se trgovina razvitih zapira v lastni krog, trgovina nerazvitih pa se od zunaj obeša na razvite. Pri tem pa je treba upoštevati še to, da se je celotni obseg svetovnega izvoza, izražen v stalnih cenah, v istem obdobju, povečal s 74,32 na 126,38 milijarde dolarjev. V tem povečanju se zrcali gospodarski napredek; in ko bi se odnosi med krogoma razvitih in nerazvitih gibali tako, kot naj bi se gibali v neki resnično globalni gospodarski celoti, bi se morale zveze med tema krogoma izdatno krepiti. Opažamo pa prav nasprotno.

Take so glavne značilnosti tega odnosa v gospodarski podlagi. Razumljivo je, da razvijajoče se države zelo zaskrbljeno opazujejo, kako se krog razvitih sorazmerno vse bolj spreminja v razmeroma avtarkično gospodarsko skupnost. Ta se razen tega, da že po logiki gospodarskih odnosov vse bolj zadostuje sama sebi, tudi z gospodarsko politiko in institucionalnimi sistemskimi določili načrtno zapira vase. Med enaindvajsetimi članicami Organizacije za gospodarski razvoj in sodelovanje sta Britanija in Japonska zaradi potreb po živilih in surovinah edini vidnejši izjemi, medtem ko v dveh največjih gospodarskih celotah, v ZDA in Evropski gospodarski skupnosti, le približno desetina družbe-

nega produkta nastaja v neposrednih ali posrednih povezavah z »zunanjim svetom«.

Ce bi zdaj hoteli količjak podrobneje razpravljati o političnih in širših družbenih učinkih takega stanja, bi se nam odprlo izredno široko območje, ki bi terjalo obsežno in sistematično analizo. Česa takega v članku, katerega obseg se omejuje na nekaj skiciranih misli, ni mogoče opraviti. Skušajmo le na kratko preleteti nekaj koncepcij, ki segajo od »kitajskega« do »ameriškega« ekstrema.

Omenil sem »kitajski ekstrem«, čeprav vsaj po tistem, kar iz kitajskega političnega vrha prodre v svetovno javnost, ni mogoče soditi, da gre za širšo, do kraja izdelano in premišljeno gospodarskopolično strategijo. Po več izjavah kitajskih voditeljev, po nekaterih tokovih, ki jih je mogoče razbrati iz kitajske polemike s Sovjetsko zvezo, in po zaključkih, do katerih je z večjo ali manjšo gotovostjo mogoče priti, če zasledujemo kitajsko politiko v Aziji in Afriki, je mogoče sklepati, da ima zamisel o »svetovnem mestu in svetovni vasi«, kakor je to opredelil Lin Piao, res neko trdnejšo, precej dolgoročno miselno podstat — vsaj na Kitajskem. Povsem drugo vprašanje je, ali in koliko v tej krilatici odseva hipostaza Mao Ce Tungove revolucionarne strategije, ki je uspela na Kitajskem; koliko je v njej zares vzete predstave o podobi sveta in koliko na učinek preračunane demagogije. Morda drži, da je vrsta diplomatskih porazov, ki jih je Kitajska utrpela v zadnjih nekaj mesecih, izpričala to, kar menijo nekateri avtorji: da je bila v teh porazih poražena tudi ta predstava o svetu, ta, do skrajnosti vulgarizirani »čisti marksizem« in do skrajnosti mehanizirana razredna delitev. Hkrati pa se zdi, da prav tisti »totalni družbeni odnos« na relaciji razviti-nerazviti, ki dandanes vodi k zapiranju bogastva v lastni krog in potiskanju nerazvitih v vlogo beračev pred zapahnjenimi vrati, še vedno in nemara čedalje bolj ustvarja tla, iz katerih utegnejo tu in tam silovito pognati nevarne kali demagoških semen. Ta pomislek je res zelo, morda preveč poenostavljen, ker ne gre podcenjevati zrelosti razvijajočih se držav in tudi ne odbijajoče perspektive, ki jo v dobi jedrskih orožij ponuja quasi razredna alternativa; a še vedno drži, da utegne kombinacija nezadovoljenih upov in želja ter poenostavljenih »rešitev« sredi revščine in hrepenenja po nagli in učinkoviti akciji tu pa tam roditi krvave rezultate. Če še ne rodi teh, pa iz takih okoliščin nedvomno vznikata napetost, ki potem ovira sleherno bolj umirjeno in na daljše obdobje uglašeno delovanje; a le tako delovanje lahko prinese otipljiv uspeh.

Zanimivo je, da se »kitajski« ekstrem tudi na tem območju in ne le v Vietnamu ponekod prekriva z »ameriškim«. Kaže, da obstaja med njima ne le koincidenca, marveč korelacija; na določenih točkah nemara celo dialektični odnos vzrok-učinek.

Združene države dajejo razvijajočim se področjem absolutno največji delež pomoči, le da je ta pomoč usmerjena predvsem na kraje, kjer, razumljivo, podpira ameriške kratkoročne in dolgoročne interese. Združene države so kot gospodarsko nesporni vodja v taboru razvitih opustile nekdanjo »trdo« pozicijo in jo nadomestile z neprimerno prožnejšo, a bistvo se po vsem videzu ni spremenilo. Politični in vojaški premislek odločilno vplivata na poteze gospodarsko najmočnejše velesile. Kar pa zadeva politične in širše družbene odnose z razvijajočimi se deželami, se v ameriškem stališču zadnje mesece kaže nekaj potez, ki vzbujajo skrb. Znanstvene raziskave in tudi praktična dejanja v zvezi s pomočjo nerazvitim in njihovimi razvojnimi programi niso nikjer dosegle tako visoke ravni kakor prav v ZDA. Pač pa se arzenal nasvetov in dognanj, do

katerih so privedle te raziskave, od »Stopenj razvoja« Walta Rostowa do vrste izredno podrobno izdelanih ter ekonometrično opredeljenih razvojnih modelov z različnih raziskovalnih ustanov, omejuje predvsem na strogo ekonomsko sfero. Ti modeli le redko upoštevajo, da »razvoj«, tudi »gospodarski razvoj«, ni le ekonomska, marveč totalno družbena kategorija in da tehnokratski prijem praviloma ne zagotavlja uspeha, kakršnega si želi razvijajoči se svet.

Po politični plati se Združene države po vsem videzu na več načinov prilagajajo zaostrojučim se odnosom z nerazvitimi območji: omeniti velja vrsto dvostranskih aranžmajev, zgled Zveze za napredek, ki je namenjena Latinski Ameriki, a tudi implicitno vojaško adaptacijo, kakršna je strateški New Deal obrambnega ministra Roberta McNamare. Že nekaj let dopolnjujejo jedrsko-raketno strategijo iz petdesetih let s prilagajanjem omejenim vojnem in s strategijo eskalacije. Vietnam je dobrodošel poligon, na katerem je mogoče praktično preizkušati nove zamisli. Seveda ne trdimo, da se ta adaptacija *poraja* samo iz potreb, ki jih ustvarja razvoj odnosov z nerazvitimi; je pa najbrž res, da sestavljajo ti odnosi eno prikritih komponent v njeni zgradbi. Ameriški globalizem, kakor imenuje zasnovo te politične in vojaške strategije Walter Lippmann, sloni na tem, da je treba povsod po svetu, kjer nastajajo družbene spremembe, ki neposredno ali posredno škodujejo tistemu, kar ZDA ocenjujejo kot svoj interes, prevzeti »odgovornost«. Nekaj zahodnih publikacij in avtorjev, ki jim nikakor ni mogoče očitati antiamerikanizma (npr. londonski New Statesman), poroča, da so v Washingtonu pred kratkim razkrili načrte, po katerih naj bi bili v Dominikanski republiki uporabili podobne vojaške prijeme kakor v Vietnamu, če bi bil odpor tistemu, kar naj bi bil tam »ameriški interes«, kaj krepkejši, kot je bil v resnici. Nekateri omenjenih avtorjev grede celo tako daleč (med njimi znani politolog Hans Morgenthau), da trdijo: Vietnam je pravo vežbališče, kjer naj bi si ameriške oborožene sile pridobile tehniko antirevolucionarnega vojskovanja — to pa naj bi pozneje, če bi bilo treba, uporabili tudi v kaki drugi deželi, zlasti v negotovi Latinski Ameriki. Zdi se mi, da je treba ob takih glasovih upoštevati mnogodimenzionalnost ameriškega političnega življenja in da verjetno takim napovedim ne gre pripisovati pretiranega pomena; vendar pa pričajo vsaj o tem, da take tendence in zamisli obstajajo, prav tako pa tudi sile, ki so jih pripravljene v določenem trenutku uresničiti.

To naj bi bil »ameriški ekstrem«, ki sem ga omenil prej. Najbrž bi bilo treba razjasniti, koliko je ta ekstrem vgrajen v uradno sprejeto in odobreno politično planiranje; in koliko je ta težnja povezana z odnosi med razvitimi in nerazvitimi (kjer jih spet pojmujejo kot »totalni družbeni odnos« in ne le gospodarsko izraženo relacijo). Na ti dve vprašanji bi lahko spet odgovorila samo podrobna analiza. Posredno in za silo nanj lahko odgovorimo z nasprotnim vprašanjem. Iz česa pravzaprav vznikajo »antiameriške« revolucije? Ali so njihovi vzroki tudi kako povezani z odnosom razviti-nerazviti; drugače povedano, z odnosom bogastvo-revščina?

Vprašanja, kje je potem rešitev, v tem okviru ni mogoče niti zastaviti. Odgovorov nanj je nešteto; najbolj očiten bi bil nemara tisti načelni odgovor, ki ga implicitno vsebujejo prav tako neštete pobude in akcije razvijajočih se držav v OZN. Toda: ali je ob današnjih razmerah, ob »sedaj veljavni razvrstitvi političnih razmerij« na svetu mogoče pričakovati, da bodo akcije svetovne konference o trgovini in razvoju prinesle kaj bolj otipljivega kakor doslej? Ne gre

za to, da bi podcenjevali rezultate te konference in akcije pred njo in potem; gre le zato, da vpliv tega mednarodnopolitičnega pritiska še ni segel tako globoko v gospodarsko podlago, da bi o njegovih učinkih že pričale znatnejše spremembe pri podatkih o svetovnih gospodarskih tokovih.

Če naj se opremo na dokaj grobo primerjavo, bi nemara lahko dejali, da želijo razvijajoče se države spremeniti ekonomske organe OZN, ki se ukvarjajo z vprašanji iz sklopa odnosov med razvitimi in nerazvitimi, v instrument, ki bi v svetovnih razsežnostih deloval približno tako, kot deluje kapitalistična »država blaginje« v odnosih med delom in kapitalom. Za tak nastop pa je potrebno vsaj dvoje: najprej dovolj enotna in organizirana skupina razvijajočih se držav, ki lahko na politični in gospodarski pritisk odgovarja s podobnim pritiskom; in potem tako gospodarsko stanje v krogu razvitih držav, ki bo spričo visoke hiperprodukcije terjalo, naj države, lastnice kapitala, povečujejo kupno moč svetovnega trga. Organizacija Združenih narodov, ki lahko nastopa kot sorazmerno samostojen faktor za sedaj le toliko, kolikor so njeni ukrepi sinteza interesov in moči njenih članic, bi se ob tako ujemaajočih se težnjah institucionalno najbrž brez večjih težav lahko spremenila poleg drugega tudi v kanal za prelivanje kapitala.

Ta predstava je seveda močno shematizirana. V podrobnostih bi se najbrž morala umakniti marsikateremu tehtnemu ugovoru in sprejeti mnogo utemeljenih korektur. A če je pravilno vsaj njeno ogrodje, potem najbrž lahko ugotovimo, da se navzlic vsemu že kažejo začetni premiki v to smer. Akcijska enotnost »kluba 77«, ki se je na svetovni konferenci skovala ob najbolj konkretnih gospodarskih vprašanjih, verjetno obeta prerasti v kaj več; o tem, da obstaja potreba po krepitvi kupne moči in po razširjanju svetovnega trga, pa prča že dosedanji obseg mednarodnega financiranja, za katerega še daleč ne moremo trditi, da bi bilo motivirano samo s političnimi interesi. Oba trenda utegneta občutneje delovati najbrž šele v nekaj desetletjih.

Medtem je bržkone treba pričakovati, da bo iz razširjajočega se prepada pogrnala še marsikatera strupena zel. Nevarne napetosti, ki jih generira neuravnovešeni razvoj »totalnega družbenega odnosa« med razvitimi in nerazvitimi, izražen v suhi gospodarski statistiki, pa najbrž prej podcenjujemo kakor precenjujemo.

Dušan Dolinar

NAPREDNA NEKULTURA. Na oktobrskem plenumu ZKS je Ivo Tavčar govoril o negospodarskih dejavnostih na Slovenskem in je ob tej priliki namignil, da »se namreč marsikomu zdi kultura precej nepotrebna«. (Delo, 14. novembra 1965).

Vsekakor ne kaže dvomiti o resničnosti teh besed, saj vsi, ki smo kakorkoli povezani s to vejo negospodarske dejavnosti, čutimo, da so zrasle iz trpke kulturne situacije poreformnega obdobja, vemo pa tudi, da se je takšna anti-kulturniška miselnost, kot jo je na tem plenumu nekako mimogrede omenil Tavčar, v različnih oblikah pojavljala že prej, ker da »učinkov kulture ni moč opaziti v kratkem obdobju«.

V zvezi s tem ne bi razpravljajal o nezavidljivi finančni situaciji v mnogih slovenskih kulturnih institucijah, na primer o tem, da naša podeželska amaterska gledališča počasi, a zanesljivo jemlje hudič, da je naše množično knjižničarstvo že na obali, od koder bo lepega dne z razpetimi jadri splavalo po vodi,